

РОЗДІЛ 7. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

THE STRUCTURAL-FUNCTIONAL MODEL OF FORMING THE STUDENT YOUTH'S SPIRITUAL VALUES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

У статті здійснено теоретичне узагальнення та наукове вирішення проблеми формування духовних цінностей студентської молоді. На основі аналізу джерел із філософії, психології, педагогіки обґрунтовано провідні засади духовно-ціннісного утвердження особистості майбутнього фахівця. Представлено результати експериментальної перевірки ефективності структурно-функціональної моделі формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі закладу вищої освіти.

Ключові слова: духовні цінності, студентська молодь, структурно-функціональна модель, навчально-виховний процес, заклад вищої освіти.

ефективності структурно-функціональної моделі формування духовних цінностей студентської молоді в учебно-воспитательном процессе высшего учебного заведения.

Ключевые слова: духовные ценности, студенческая молодежь, структурно-функциональная модель, учебно-воспитательный процесс, высшее учебное заведение.

In the article the theoretical generalization and scientific solution of the problem of forming the spiritual values of student youth in the educational process of a higher educational establishment are first presented. On the basis of analysis of scientific sources in philosophy, psychology, pedagogy the theoretical and methodological principles of formation of the individual's spiritual values are substantiated. The effectiveness of the structural-functional model of forming the student youth's spiritual values in the educational process of a higher educational institution is presented.

Key words: spiritual values, dignity, students, structural-functional model, learning process, higher educational institution.

УДК 378:33+004.4(043.3)

Лаппо В.В.,
докт. пед. наук,
професор кафедри педагогіки
і психології
Коломийський навчально-науковий
інститут
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

В статье осуществлено теоретическое обобщение и научное решение проблемы формирования духовных ценностей студенческой молодежи. На основе анализа философских, психологических, педагогических источников обоснованы условия духовно-ценностного утверждения личности будущего специалиста. Представлены результаты экспериментальной проверки

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Останні десятиліття історії України позначені багатьма негативними тенденціями: зростання нетерпимості й агресії у взаєминах між людьми, втрата життєвих орієнтирів у певній частині молоді тощо. З огляду на це заклади вищої освіти покликані стати соціальним інститутом, що виконує випереджальну роль у становленні особистості молодої людини, формуванні її світогляду та здатності до самореалізації в суспільстві на основі духовних цінностей. За сучасних умов студентська молодь є головним суб'єктом реформування та інноваційного розвитку вищої освіти й суспільства загалом, тому проблема становлення духовних цінностей студентів набуває великої актуальності. Водночас питання духовних цінностей особистості не знайшло дотепер достатнього розкриття в контексті педагогіки, що зумовлює доцільність обґрунтування проблеми формування духовних цінностей студентської молоді у навчально-виховному процесі закладів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених (Б. Ананьєв, В. Гаврилюк, Б. Додо-

нов, В. Дільтей, Н. Наумова, М. Рокич) засвідчило, що сфера особистісних цінностей визначає життєві орієнтації особистості та є найважливішим регулятором її поведінки. У цінностях фіксується особлива значущість певних предметів (матеріальних чи ідеальних) для конкретної людини. Ціннісні орієнтації є найважливішим регульованим і детермінуючим фактором мотивації особистості. У сучасній психологічній науці ціннісні орієнтації – це вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, націлена на певний аспект соціальних цінностей. Детермінантами ціннісних орієнтацій виступають матеріальні умови життєдіяльності, а також індивідуально-типові риси, нахили та здібності людини.

Спрямованість особистості на певні цінності становить її ціннісні орієнтації. Система цінностей відіграє провідну роль у процесі розвитку особистості, є основою для забезпечення її стабільності, визначеності й передбачуваності вчинків і поведінки загалом, а також допомагає адаптуватися до певних змін у житті.

Духовні цінності, за І. Бехом, – це безумовне високосмислове утворення, за допомогою якого

формується «Я» духовне, і яке втілюється у відповідних вчинках, поведінці, спілкуванні, діяльності [1, с. 6–7].

Мета статті полягає в цілісному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективної структурно-функціональної моделі формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. На основі теоретичного аналізу наукових джерел та експериментальних досліджень встановлено, що змістова структура феномена духовних цінностей особистості представлена взаємопов'язаними та взаємозумовленими компонентами: 1) когнітивним, який охоплює знання про сутність і зміст духовних цінностей особистості, відповідні моделі соціальної поведінки; 2) емоційно-ціннісним, котрий визначається почуттями, переживаннями, що відображають ставлення студентів до духовних цінностей як особистісних надбань; 3) праксичним, що виявляється у здатності особистості до практичних діянь (вчинків) на основі духовних цінностей.

Вияв студентами духовних цінностей синтезує можливості вибору різноманітних варіантів поведінки, способів діяльності, які є адекватними щодо конкретних взаємин і тих умов, за яких вони реалізуються. У кожному випадку, вибираючи поведінку або різновид діяльності, студент мусить встановлювати нові зв'язки з іншими людьми, тому будь-який змістовний акт вибору, яким би індивідуальним він не здавався, є одночасно моментом функціонування спільності, до якої він залучений, показником його потреби у спілкуванні та взаємодії [3, с. 280; 4, с. 142]. Саме тому взаємостосунки, комунікацію не можна нав'язати ззовні. Потрібно, щоб вони народжувалися й розвивалися як результат активності самої особистості, яка усвідомила необхідність і відповідальність за їх удосконалення.

Духовні цінності студентів виступають їх ціннісними орієнтирами, виявляються у взаємостосунках з оточенням, здатності діяти відповідно до соціально прийнятих норм поведінки. Вони відображають ставлення до себе, інших людей, навколишнього світу.

В основу визначення *рівнів* сформованості духовних цінностей студентів покладено міру розвитку всіх структурних компонентів цього феномена за визначеними критеріями та показниками.

Високий рівень сформованості духовних цінностей студентської молоді характеризується знаннями про сутність духовних цінностей, їх повним осмисленням та усвідомленням доцільності оволодіння ними. Духовні цінності (відповідальність, толерантність, милосердя, гідність, самодостатність) є для студента особистісним надбанням, основою поведінки, діяльності та спілкування; такому студенту властива гуманістична установка

на взаємодію, емоційно-позитивне ставлення до себе, одногрупників, інших людей, навколишньої дійсності.

Достатній рівень сформованості духовних цінностей визначається глибокими уявленнями студента про норми, цінності, моделі поведінки, прийняті в соціумі, та усвідомленням необхідності їх дотримання в повсякденних взаєминах. Духовні цінності є для студента особистісним надбанням. Для студентів цього рівня характерні вияви соціально цінної мотивації у взаємодії з іншими людьми, хоча іноді їхня поведінка мотивована бажанням завоювати добре ставлення до себе, прагненням уникнути неприємної ситуації. Часто таким студентам притаманна непослідовність у словах і діях.

Середній рівень сформованості є рівнем фрагментарних знань особистості про духовні цінності. Вони не глибоко усвідомлені та не мають особистісного сенсу. Духовні цінності не є достатньою мірою значущими для студента, відтак його поведінка зазвичай зумовлена ситуацією – залежно від вимог, інтересів, потреб і під впливом важливих для нього людей. Він не завжди може регулювати свої емоції, почуття, дії, вчинки. Студент усвідомлює необхідність дотримання моральних норм, моделей поведінки, прийнятих у соціумі, але не завжди готовий реалізувати їх у різних життєвих обставинах. Вирізняється пасивністю щодо протистояння виявам негативної поведінки з боку інших. Навички саморегуляції розвинуті недостатньо.

Для *низького рівня* сформованості духовних цінностей характерні неповні знання про сутність духовних цінностей, норми, правила поведінки, прийняті в соціумі. Ці знання позбавлені системності й здебільшого не знаходять вияву в поведінці. Духовні цінності не є значущими для студента, він не розуміє важливості дотримання моральних норм у взаєминах з іншими людьми. Представники цього рівня не усвідомлюють цінності іншої людини, не поважають людської гідності, не виявляють у відносинах з іншими людьми відповідальності, толерантності, милосердя.

Констатувальний етап дослідно-експериментальної роботи охопив 974 студентів Буковинського державного медичного університету Інституту управління природними ресурсами ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»», Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Маріупольського інституту Міжрегіональної академії управління персоналом, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, Тернопільського національного педагогічного універси-

тету імені Володимира Гнатюка, Ужгородського національного університету. До складу експериментальної групи (ЕГ) входило 479 студентів, до контрольної групи (КГ) – 495 студентів.

Для визначення рівнів сформованості духовних цінностей студентської молоді було використано комплекс методів і діагностичних методик, зокрема такі: метод спостереження за поведінкою студентів у взаємостосунках у навчально-виховному процесі ЗВО під час спільної діяльності; метод узагальнення незалежних характеристик, за допомогою якого з'ясовано рівень сформованості певних ознак, рис, поведінкових характеристик студентів за оцінками, які їм давали викладачі, одноклассники, а також самі студенти; анкетування, інтерв'ювання, тестування (за опитувальниками «Діагностика емпатії» І. Юсупова, «Орієнтаційна анкета» Б. Басса, тест КОЗ («Комунікативні й організаторські здібності» В. Синявського, Б. Федоришина)), бесіди з метою виявлення розуміння сутності поняття «духовні цінності», його основних ознак, механізмів вияву у взаєминах, спілкуванні з іншими. У процесі діагностування рівнів сформованості духовних цінностей студентської молоді поряд із даними, отриманими за допомогою стандартних і модифікованих методик, враховувалися експертні оцінки викладачів, кураторів академічних груп [2, с. 112–114; 5, с. 25–29].

Аналіз результатів констатувального етапу експерименту засвідчив, що високий рівень сформованості духовних цінностей властивий 8,6% респондентів ЕГ та 8,7% респондентів КГ; достатній рівень зафіксовано у 15,3% учасників ЕГ та 16,3% студентської молоді КГ; середній рівень сформованості духовних цінностей притаманний 37,3% учасників ЕГ та 36,0% – КГ; низький рівень – 38,8% – студентам ЕГ та 40,0% – КГ. Отже, результати констатувального етапу експерименту виявили недостатній рівень сформованості у студентів духовних цінностей.

Результати констатувального експерименту засвідчили недостатній рівень духовної спрямованості навчально-виховного процесу закладів вищої освіти, відсутність відповідного програмного забезпечення, брак уваги до духовного розвитку студентської молоді.

Запропонована *структурно-функціональна модель формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі закладу вищої освіти* розроблена на основі визначених теоретико-методологічних засад і репрезентована в цільовому, теоретико-методологічному, змістовому, технологічному, результативному блоках. Визначення структурних і функціональних компонентів моделі зумовлено віковими особливостями юнаків і дівчат, специфікою навчально-виховного процесу ЗВО, теоретичними та методичними здобутками сучасної педагогічної науки (рис. 1).

Цільовий блок містить мету й завдання. Мета визначає характер процесу виховання, головні підходи до організації педагогічної діяльності. Мета, відповідно, декомпозується на низку конкретних завдань, а саме: оволодіння студентами знаннями про духовні цінності особистості, механізми їх вияву, розвиток гідності, відповідальності, толерантності, милосердя, самодостатності; цілеспрямована організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що забезпечує виявлення студентами духовних цінностей; розвиток оптимальних моделей взаємин у системі «викладач – студент» із метою забезпечення сприятливих умов для формування духовних цінностей студентів.

Теоретико-методологічний блок відображає теоретико-методологічні основи побудови процесу формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі ЗВО; містить основні методологічні підходи (системний, аксіологічний, полісуб'єктний), принципи формування духовних цінностей особистості студента (цілеспрямованого створення емоційно збагачених виховних ситуацій; особистісно-розвивального спілкування; використання співпереживання; систематичного аналізу студентами власних і чужих учинків; проблемної форми подання навчального змісту).

Змістовий блок моделі представлено взаємопов'язаними та взаємозумовленими компонентами феномена «духовні цінності особистості»: когнітивним, емоційно-ціннісним, праксичним, що мають бути відображені у змісті навчально-виховного процесу та передбачають знання студентами сутності та змісту духовних цінностей особистості, моделей соціальної поведінки, усвідомлення доцільності їх дотримання; розвиток почуттів, що відображають ставлення студентів до духовних цінностей як особистісних надбань; здатність особистості до практичних діянь (вчинків) на основі духовних цінностей.

Технологічний блок ґрунтується на педагогічних умовах, що сприяють духовному вдосконаленню студентів (конструювання духовно спрямованого змісту навчання студентів закладу вищої освіти; формування у студентській групі виховного середовища, що активізує інтеріоризацію студентами духовних цінностей; педагогічна підтримка студентів у духовному самовизначенні, вияві духовних цінностей у навчально-виховному процесі ЗВО і репрезентується у змістово-методичному забезпеченні.

Суттєвими елементами процесу виховання є цілеспрямована організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії студентів у різних формах аудиторної та позааудиторної діяльності з метою усвідомлення ними сутності й змісту духовних цінностей, інтеріоризації їх як особистісної цінності, накопичення досвіду виявлення гідності, відповідальності, толерантності, милосердя, самодостатності; орга-

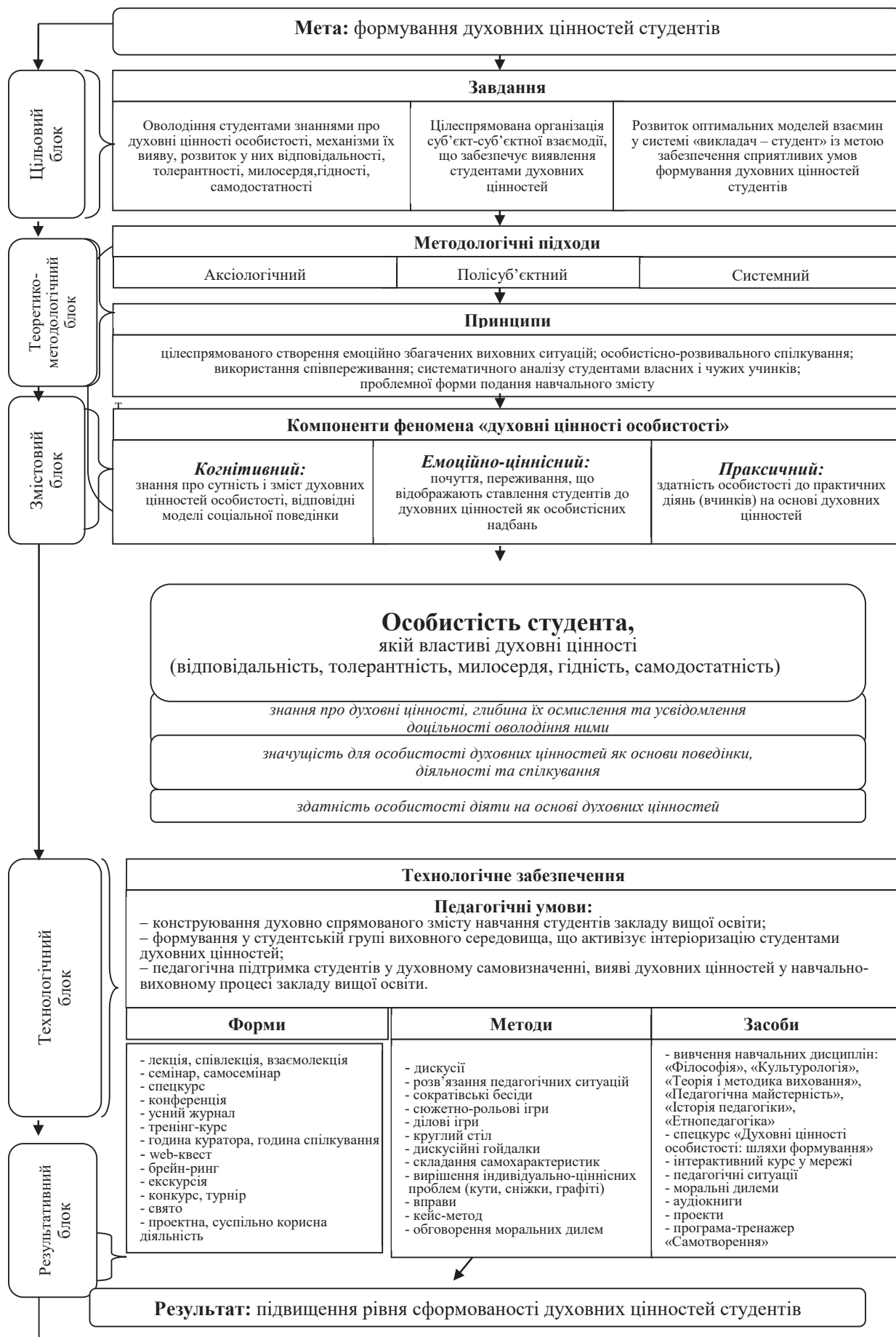

Рис. 1. Структурно-функціональна модель формування духовних цінностей студентів

Характеристика рівнів сформованості духовних цінностей студентів до та після формульованого етапу експерименту

Рівні	Контрольна група			Експериментальна група		
	до експерименту	після експерименту	динаміка	до експерименту	після експерименту	динаміка
Низький	40,0 %	36,4 %	– 3,6 %	38,8 %	7,2 %	– 31,6 %
Середній	36,0 %	35,6 %	– 0,4 %	37,3 %	20,1 %	– 17,2 %
Достатній	16,3 %	17,4 %	+ 1,1 %	15,3 %	39,9 %	+ 24,6 %
Високий	8,7 %	10,6 %	+ 1,9 %	8,6 %	32,8 %	+ 24,2 %

нізація методичної роботи з викладачами, кураторами для підвищення їхньої компетентності щодо формування духовних цінностей студентів.

Результативний блок моделі синтезує показники її ефективності, що відображають ступінь досягнення передбачених завдань, а саме – підвищення рівня сформованості духовних цінностей студентів.

Центральним компонентом моделі, на який спрямовано дію всіх визначених взаємопов'язаних блоків, виступає особистість студента, котрій властиві духовні цінності (відповідальність, толерантність, милосердя, гідність, самодостатність). Важлива відмінність розробленої структурно-функціональної моделі полягає в тому, що її структурні й функціональні компоненти є рухливими та динамічними внаслідок безперервних змін у змісті та характері навчально-виховної діяльності, стрімких трансформацій наукових, технічних і технологічних параметрів сфери професійної діяльності.

Узагальнення показників сформованості духовних цінностей учасників ЕГ та КГ після завершення формульованого етапу експерименту демонструє позитивну динаміку: високий рівень сформованості духовних цінностей властивий 32,8% респондентів ЕГ та 10,6% – студентів КГ; достатній рівень зафіксовано у 39,9% учасників ЕГ та 17,4% – у студентської молоді КГ; середній рівень притаманний 20,1% студентам ЕГ та 35,6% – КГ; низький рівень – 7,2% респондентів ЕГ та 36,4% – КГ. Динаміку рівнів сформованості духовних цінностей студентів до та після завершення формульованого етапу експерименту подано в таблиці 1.

Висновки. Отже, аналіз результатів формульованого етапу дослідження довів ефективність

визначених теоретико-методичних засад формування духовних цінностей студентської молоді у навчально-виховному процесі ЗВО, підтвердив педагогічну доцільність і дієвість розробленої структурно-функціональної моделі формування духовних цінностей студентської молоді та педагогічних умов її ефективної реалізації. Проведена експериментальна робота сприяла здобуттю студентами відповідних знань, становленню внутрішньої мотивації, розвитку емоційно-ціннісного та практичного компонентів феномена, що забезпечило інтеріоризацію духовних цінностей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І.Д. Компетентна модель сходження зростаючої особистості до духовних цінностей. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Кн. 1. 2017. № 21. С. 6–21.
2. Лаппо В.В. Формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу: теоретико-методичні засади: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2017. 356 с.
3. Лаппо В.В. Формування духовних цінностей студентів ВНЗ у процесі навчальної діяльності. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. 2015. Вип. 12. Ч. 1. С. 277–285.
4. Тернопільська В.І. Сучасні тенденції мотивації навчально-професійної діяльності студентів. Вісник Національного університету оборони України: зб. наук. пр. К.: НУОУ, 2012. Вип. 5 (30). С. 141–144.
5. Тернопільська В.І. Довідник з виховної роботи зі студентами. Тернопіль: Вид-во «Богдан», 2014. 184 с.